

Wołyń 1943 – pamięć przywracana

Znak jakości przyznany CBOS przez
Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 11 stycznia 2018 roku

Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

Wydarzenia na Wołyniu, okryte przez dziesięciolecia mgłą niepamięci, w ostatnich latach są przywracane do kanonu zbiorowych wyobrażeń o przeszłości. W 2013 roku, w siedemdziesiątą rocznicę zbrodni, ta jedna z największych tragedii w historii Polski doczekała się materialnego upamiętnienia w stolicy – na warszawskim Żoliborzu stanął pomnik poświęcony jej ofiarom. Ponadto przed dwoma laty Sejm uhonorował je ustanawiając 11 lipca Narodowym Dniem Pamięci Ofiar Ludobójstwa dokonanego przez ukraińskich nacjonalistów na obywatelach II Rzeczypospolitej Polskiej. Za sprawą szeroko komentowanego filmu Wojciecha Smarzowskiego, zbrodnia znalazła również swoje miejsce w kulturze. Tym samym wiedza o niej wyszła poza hermetyczne gremia profesjonalnych historyków i środowisk kresowych, i trafiła do szerokiego grona odbiorców.

Polscy oraz ukraińscy intelektualiści i hierarchowie kościoła od dawna podnoszą konieczność budowania wspólnych relacji w duchu wzajemnego wybaczenia i na fundamencie prawdy, jednak rozbieżność stanowisk w elementarnych kwestiach dotyczących Wołynia znacząco ogranicza dialog. Mimo że obecnie relacje polsko-ukraińskie realizują się na wielu płaszczyznach, to przeszłość konstytuuje jedną z bardziej wrażliwych osi obecnych stosunków między krajami, a rzeź wołyńska, przynajmniej dla strony polskiej, jest w tym spektrum wydarzeniem o dużym ciężarze gatunkowym. Jednocześnie dotychczasowe doświadczenia i próby budowania relacji z pominięciem obciążenia wspólnymi doświadczeniami okazały się nieskuteczne. Nieprzepracowane kwestie dają o sobie znać, pokazując, że czas wcale nie leczy ran, a przemilczanie jest strategią krótkowzroczną.

W czerwcowym sondażu¹ poprosiliśmy badanych o opinię na temat stosunków polsko-ukraińskich i po raz kolejny podjęliśmy próbę określenia, czy wydarzenia, które miały miejsce na Wołyniu w 1943 roku, są obecne w pamięci społeczeństwa polskiego.

OCENA STOSUNKÓW POLSKO-UKRAIŃSKICH

Postrzeganie relacji polsko-ukraińskich w zasadzie nie zmieniło się od lutego 2016 roku, kiedy po raz ostatni pytaliśmy o tę kwestię. Podobnie jak w poprzednich latach w opinii społecznej najczęściej prezentowany jest pogląd, że relacje między Polską a Ukrainą są neutralne – ani dobre, ani złe (44%, spadek o 4 punkty procentowe). Na niezmienionym poziomie utrzymuje się także odsetek

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (337) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganym komputerowo (CAPI) w dniach 7–14 czerwca 2018 roku na liczącej 989 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

respondentów określających stosunki między państwami jako dobre. Taką opinię wyraża obecnie 29% badanych, tyle samo ile w 2016 roku. Tylko mniej więcej co ósmy ankietowany ocenia relacje ze wschodnim sąsiadem negatywnie (13%, wzrost o 4 punkty), najczęściej za taki stan rzeczy winią stronę ukraińską (47%).

CBOS

RYS. 1. Jak ocenia Pan(i) obecne stosunki polsko-ukraińskie?

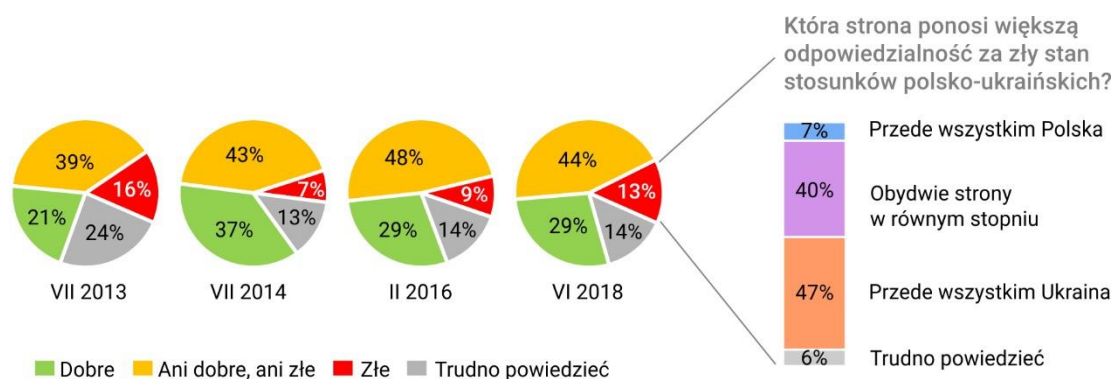

TABELA 1

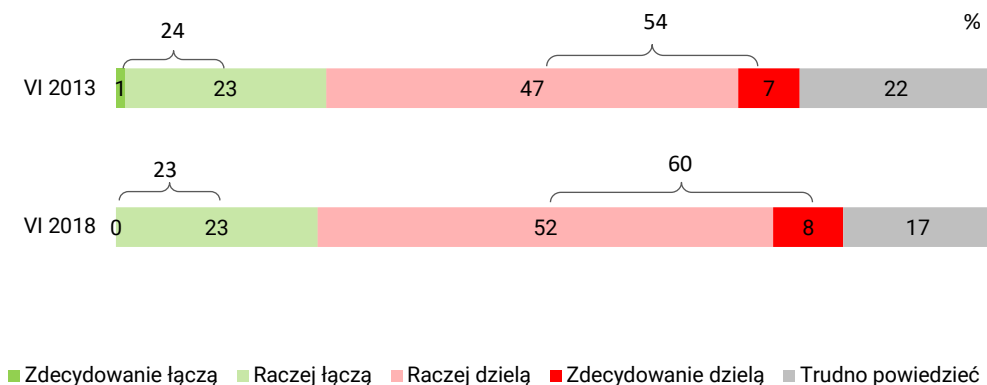
Jak ocenia Pan(i) obecne stosunki polsko-ukraińskie?	VII 2013	VII 2014	II 2016	VI 2018
	w procentach			
Zdecydowanie dobre	1	3	1	1
Raczej dobre	20	34	28	28
Ani dobre, ani złe	39	43	48	44
Raczej złe	13	6	7	11
Zdecydowanie złe	3	1	1	2
Trudno powiedzieć	24	13	14	14

Ocena relacji między Polską a Ukrainą jest związana z wiekiem badanych. Młodzi częściej określają stosunki między krajami jako dobre, najstarsi częściej widzą je w czarnych barwach (por. tabelę aneksową 1).

Częściej niż przed pięcioma laty przeszłość postrzegana jest jako obciążająca wzajemne relacje (wzrost o 6 punktów procentowych). Trzech na pięciu respondentów (60%) deklaruje obecnie, że wspólna historia jest czymś, co dzieli oba narody, a tylko niespełna co czwarty dostrzega w niej potencjał do budowania wspólnej przyszłości (23%).

CBOS

RYS. 2. Czy, Pana(i) zdaniem, wspólna historia Polaków i Ukraińców – różne wydarzenia z przeszłości raczej łączą czy też dzieli oba narody?

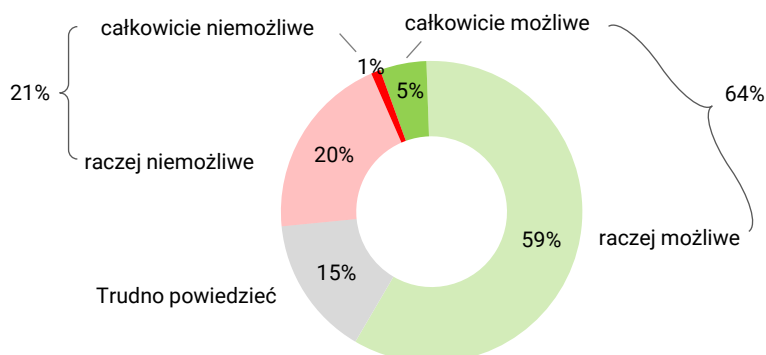

Opinie na temat wpływu przeszłości na kształtowanie obecnych relacji są wyraźnie związane z wiekiem respondentów. Mimo że we wszystkich grupach wiekowych dominuje przekonanie, zgodnie z którym przeszłość dzieli oba narody, to częściej wyrażają je starsi badani (por. tabelę aneksową 2).

Chociaż wspólna historia coraz częściej postrzegana jest jako obciążająca stosunki polsko-ukraińskie, większość badanych wierzy w możliwość pojednania między narodami. Taka opinia prezentowana jest przez mniej więcej dwóch na trzech badanych (64%), przy czym dominuje umiarkowany optymizm (59%) w tej sprawie. Oceny możliwości pojednania w zasadzie nie zmieniły się od 2013 roku.

CBOS

RYS. 3. Często mówi się o potrzebie pojednania między Polakami a Ukraińcami. A czy pojednanie między Polakami a Ukraińcami jest:

RYS. 4. Czy, Pana(i) zdaniem, pojednanie między Polakami a Ukraińcami jest:

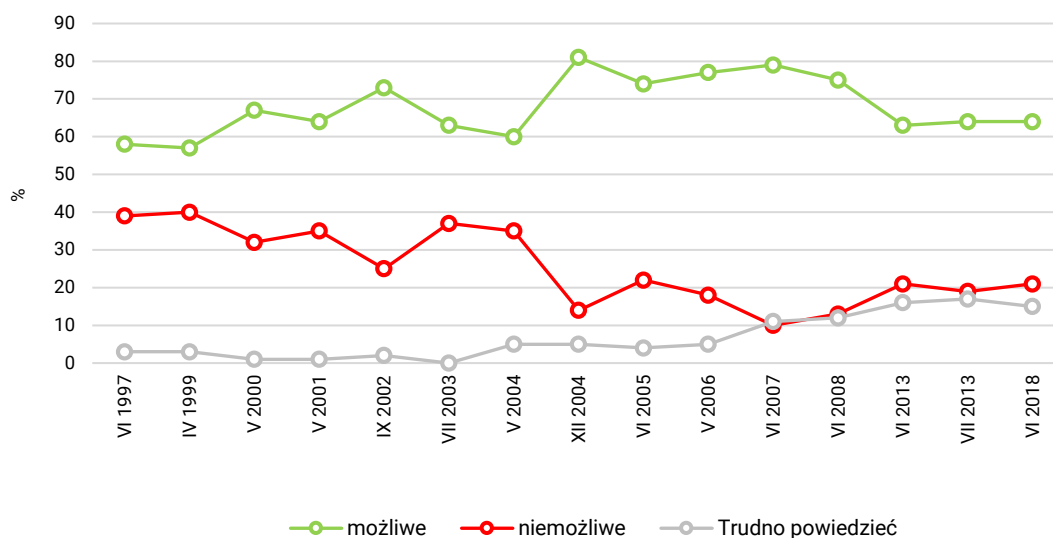

TABELA 2

Czy, Pana(i) zdaniem, pojednanie między Polakami a Ukraińcami jest:	Wskazania respondentów według terminów badań														
	VI '97	IV '99	V '00	V '01	IX '02	VII '03	V '04	XII '04	VI '05	V '06	VI '07	VI '08	VI '13	VII '13	VI '18
– możliwe	58	57	67	64	73	63	60	81	74	77	79	75	63	64	64
– niemożliwe	39	40	32	35	25	37	35	14	22	18	10	13	21	19	21
Trudno powiedzieć	3	3	1	1	2	0	5	5	4	5	11	12	16	17	15

Przekonanie o możliwości pojednania przeważa we wszystkich grupach wiekowych, niemniej szczególnym entuzjazmem wyróżniają się tu najmłodszy badani. Najstarszych natomiast nieco częściej cechuje powściągliwość w tej sprawie (por. tabelę aneksową 3).

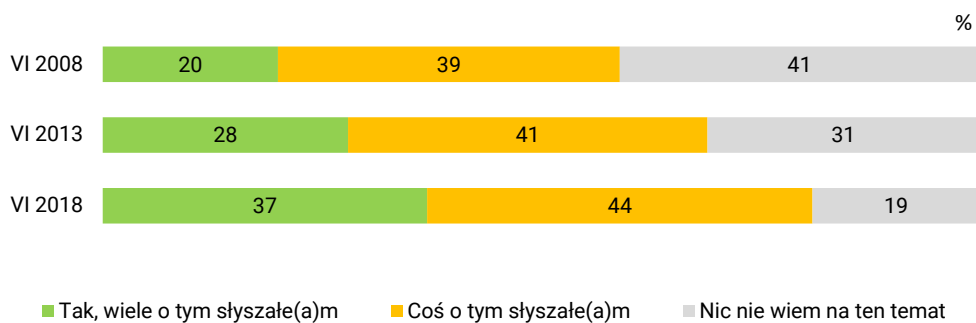
PAMIĘĆ O ZBRODNI WOŁYŃSKIEJ

Wiedza o zbrodniach na Wołyniu upowszechnia się. Obecnie czterech na pięciu badanych (81%) deklaruje, że posiada na ten temat przynajmniej podstawowe informacje (wzrost o 12 punktów procentowych w porównaniu z 2013 rokiem). Co prawda, nadal ankietowani najczęściej sygnalizują jedynie hasłową wiedzę na temat zbrodni (44%), jednak w widoczny sposób zwiększa się odsetek osób dobrze poinformowanych. W ciągu dziesięciu lat proporcje między nimi a osobami, które nie miały w omawianej sprawie żadnej wiedzy, odwróciły się. W roku 2008 tylko co piąty badany (20%) deklarował, że dużo słyszał o Wołyniu, a dwukrotnie częściej padały odpowiedzi oznaczające brak

jakiegokolwiek wiedzy (41%). Obecnie respondenci dwukrotnie częściej deklarują, że słyszeli o wydarzeniach na Wołyniu dużo (37%), niż że nic nie wiedzą na ten temat (19%).

CBOS

RYS. 5. Czy słyszał(a) Pan(i) o zbrodniach, jakie miały miejsce w roku 1943 na Wołyniu?

Badanych, którzy zadeklarowali, że słyszeli cokolwiek o wydarzeniach na Wołyniu, poprosiliśmy o określenie, kto – według nich – padł ofiarą tej zbrodni, a kto był za nią odpowiedzialny. Pytania zostały zadane w formie otwartej, co oznacza, że respondenci nie wybierali odpowiedzi z gotowej listy, a formułowali je w sposób swobodny.

Większość ankietowanych identyfikuje ofiary rzezi wołyńskiej wyłącznie jako osoby narodowości Polskiej (65%, wzrost o 13 punktów procentowych). Zdecydowanie rzadziej ankietowani dostrzegają ofiary po obu stronach (7%), a tylko incydentalnie skłonni są widzieć je tylko wśród Ukraińców (1%). Mniej więcej jeden na czternastu badanych (7%) udzielił innej odpowiedzi – ogólnej (np. *niewinni ludzie, ludność cywilna*) lub sugerującej, że myli rzeź wołyńską z innymi wydarzeniami z czasów wojny (np. *oficerowie polscy, polska inteligencja*).

Co piąty spośród deklarujących wiedzę na temat wydarzeń na Wołyniu nie potrafił odpowiedzieć na pytanie, kim były ich ofiary (20%), brak wiedzy jest jednak rzadszy niż przed pięcioma laty (spadek o 6 punktów procentowych).

TABELA 3

Kto, według Pana(i) wiedzy, padł wówczas ofiarą tych wydarzeń? *	VI 2013	VI 2018
	w procentach	
Polacy	52	65
Polacy i Ukraińcy	8	7
Ukraińcy	2	1
Inne odpowiedzi	12	7
Nie wiem	26	20

* Odpowiedzi respondentów, którzy zadeklarowali, że słyszeli o zbrodniach na Wołyniu (N = 799)

W porównaniu z badaniem z 2013 roku odsetek respondentów przekonanych o tym, że za zbrodnię na Wołyniu odpowiedzialność ponoszą Ukraińcy, zauważalnie zwiększył się. Obecnie taką opinię wyraża dwóch na trzech spośród deklarujących jakąkolwiek wiedzę na temat tych wydarzeń (65%,

wzrost o 13 punktów procentowych). Co dwudziesty badany dostrzega sprawców zarówno po stronie ukraińskiej, jak i polskiej (5%), a nieliczni są przekonani, że zbrodni dokonali Polacy (1%). Podobnie jak w przypadku pytania o identyfikację ofiar, część badanych, mimo deklarowanej wiedzy na temat wydarzeń na Wołyniu, nie potrafiła wskazać sprawców zbrodni (22%). Sytuacja taka występowała jednak rzadziej niż przed pięcioma laty (spadek o 9 punktów procentowych).

TABELA 4

Kto, według Pan(i) wiedzy, był sprawcą tych wydarzeń?*	VI 2013	VI 2018
	w procentach	
Ukraińcy	52	65
Ukraińcy i Polacy	3	5
Polacy	1	1
Okupanci (Niemcy, Sowieci)	12	6
Inne odpowiedzi	1	1
Nie wiem	31	22

* Odpowiedzi respondentów, którzy zadeklarowali, że słyszeli o zbrodniach na Wołyniu (N = 799)

W roku 2013, w przeddzień obchodów 70. rocznicy zbrodni, okazało się, że mimo coraz częściej deklarowanej wiedzy na temat wydarzeń na Wołyniu, w istocie wiemy o nich niewiele. Jedynie tylko mniej więcej co trzeci badany postrzegał wówczas zbrodnię wołyńską w kontekście doświadczeń polsko-ukraińskich (najczęściej identyfikując ją jako ukraińską zbrodnię dokonaną na Polakach), a blisko połowa nie miała w tej sprawie wiedzy – co było deklarowane wprost lub wynikało z treści udzielanych przez badanych odpowiedzi na pytania otwarte dotyczące ofiar i sprawców zbrodni. Obecnie subiektywna ocena poziomu wiedzy na temat wydarzeń na Wołyniu częściej przekłada się na sprecyzowane poglądy na temat odpowiedzialności za nie.

TABELA 5

Ofiary i sprawcy zbrodni na Wołyniu*	2013	2018
	w procentach	
Sprawcami byli Ukraińcy, a ofiarami Polacy	30	46
Sprawcami byli Ukraińcy, a ofiarami Polacy i Ukraińcy	3	2
Sprawcy i ofiary były po stronie zarówno polskiej, jak i ukraińskiej	2	3
Sprawcami byli Polacy, a ofiarami Ukraińcy	1	1
Sprawcami byli Niemcy/ Rosjanie, a ofiarami Polacy	7	3
Ofiarami byli Polacy, jednak nie wiadomo, kto był sprawcą	4	3
Inne odpowiedzi	6	10
Brak wiedzy	47	32

* Odpowiedzi ogółu respondentów (N = 989)

Rzeź wołyńska najczęściej postrzegana jest jako zbrodnia dokonana przez Ukraińców na Polakach (46%), a wyobrażenie to w ciągu ostatnich pięciu lat upowszechniło się (wzrost o 16 punktów procentowych). Podobnie jak w roku 2013, tak i obecnie jedynie nieliczni postrzegają zbrodnię na Wołyniu jako wspólną tragedię, w której z rąk Ukraińców ginęli przedstawiciele obu narodów (2%) lub jako bratobójczą walkę, w której po obu stronach byli zarówno sprawcy, jak i ofiary (3%).

Jednocześnie zmniejszył się odsetek badanych niemających wiedzy o zdarzeniach na Wołyniu. Choć obecnie do tej kategorii zalicza się mniej więcej co trzeci Polak (32%), to jest to znacząco mniej niż w roku 2013 (47%).

Warto zaznaczyć, że ugruntowane wyobrażenia na temat rzezi na Wołyniu (na ogół jako zbrodni dokonanej przez Ukraińców na Polakach) mają częściej niż inni badani z wykształceniem wyższym, mieszkańcy największych miast i osoby najlepiej sytuowane. Pamięć o Wołyniu staje się więc elementem historycznego kanonu, który przekazywany jest przede wszystkim w warstwach wyżej usytuowanych na drabinie społecznej.

Pamięć o zbrodni wołyńskiej, być może niewygodna, a na pewno skomplikowana, odbudowuje się. Wiedza o wydarzeniach na Wołyniu w 1943 roku, zarówno w wymiarze subiektywnych deklaracji, jak i identyfikacji ofiar i sprawców jest coraz bardziej powszechna.

Rzeź wołyńska jest najczęściej postrzegana jako zbrodnia dokonana przez Ukraińców na Polakach. W ten sposób definiuje ją blisko połowa społeczeństwa. Pozostali albo nic o niej nie wiedzą (co wyrażają wprost lub, mimo deklaracji, nie potrafią określić ofiar i sprawców), albo mają bardzo powierzchowne skojarzenia lub też rozumieją ją inaczej, czasem sytuując tragedię poza uniwersum polsko-ukraińskiej pamięci.

Relacje polsko-ukraińskie oceniane są najczęściej neutralnie i, mimo coraz wyraźniej dostrzeganych obciążeń wynikających ze wspólnej przeszłości, opinia społeczna nadal zdecydowanie częściej skłonna jest określać je jako poprawne, niż widzieć w czarnych barwach. W odczuciu Polaków realna jest również perspektywa pojednania między narodami.

Opracował

Marcin Herrmann